

heller ikke give nogen forklaring. Derimod viser Det kgl. Biblioteks udlånsprotokol, at Pio allerede før Pariserkommunen lånte et af den tyske teoretiker Lassalles hovedværker (protokollen viser altså også, at biblioteket var forsynet med den nyeste kontroversielle litteratur). De mange teoretiske artikler er vidnesbyrd om, hvordan Pio til stadighed arbejdede med teorien og mere og mere nærmede sig den rene marxisme. Engberg har dog uden tvivl ret i, at han 'ikke var nogen original tænker, selv om han i øvrigt havde selvstændige synspunkter på flere punkter'. Med i disse kvindeforskningstider må også, at Pio så kvindernes frigørelse både som et af de nærmere mål og et middel til socialismens virkeliggørelse. Åbenbart har han ikke været i overensstemmelse med partifællerne. I hvert fald vedtog man i 1873, at kvinderne endnu var for uudviklede til at kunne få stemmeret i foreningen. De skulle heller ikke kunne deltage i diskussioner om politiske emner på grund af 'kvindens umodenhed i så henseende'.

Forræderiet kom som en bombe i København. Pludselig forlod Pio partiet og fædrelandet og rejste til Amerika med penge stillet til rådighed via politiet. Bogen viser roligt, hvordan det skete, og forklarer med overbevisende styrke, at Pio var blevet bragt i en så presset situation, at man kunne stille ham over for valget mellem fængsel og død eller flugt. Hvad vi senere har oplevet i Stalin- og Hitlertiden om svigt hos fremragende mænd og kvinder under sådanne omstændigheder opfordrer til forsigtighed i dommen over Pio, og denne forsigtighed viser forfatteren i sin vurdering.

Tiden i Amerika blev nederlag på nederlag. Bogen følger også dette nøje og viser fantasteriet og den svigtende realitetssans.

Bogen om Pio er velskrevet. Den vil fængsle og er et vidnesbyrd om, at den gamle tradition i dansk historieforskning at skrive for verden uden for fagfællernes kreds fortsat lever. Og så er der slet ikke talt om illustrationer. Dem er der en mængde af, om en hel del gælder det dog, at det er svært at se forbindelsen til teksten, f.eks. 'Isbryderen Fyen går gennem isen ved Nyborg skibsbro', men svært hyggelige er de.

Vagn Dybdahl

J. M. Kongerslev: *Efterretnings- og sikringstjenesten under de slesvigske krige*. (Forlaget Sixtus, 1978). 64 s. m. kortskitser, 63 kr.

Den foreliggende bog er utvivlsomt identisk med en hovedopgave udarbejdet på Hærens Officersskole, selv om dette ikke står anført nogen steder. Generelt må det siges, at det er sjældent, at historiske specialer såvelsom kadetters hovedopgaver uden videre bearbejdning egner sig til offentliggørelse. Kongerslevs afhandling bærer umiskendeligt studieopgavens præg på godt og ondt. Emnet er interessant, men ville have vundet ved at være blevet mere bearbejdet og ved, at en række henvisninger af intern karakter var blevet fjernet. Der henvises således til andre opgaver og kompendier, der benyttes på Hærens Officersskole, men som ikke er almindeligt tilgængelige. På grundlag af den eksisterende trykte litteratur undersøger forfatteren i hvilket omfang, de danske militære myndigheder i krigene 1848-50 og 1864 forsyndede sig mod et af krigsførelsens vigtigste principper, *princippet om sikring*. Man kan praktisere sikring på fle-

re forskellige måder, der imidlertid alle er sider af samme sag. Man kan gennem spioner indhente oplysninger om fjendens bevægelser og hensigter, eller man kan rent fysisk sætte vagtposter ud eller gennemføre anden form for overvågning, således at man ikke overraskes af fjenden. Det førstnævnte betegner forfatteren som efterretnings-tjeneste, det andet som sikringstjeneste. Han skriver, at efterretninger supplerer sikring, men ikke kan erstatte denne. I afhandlingen gennemgås, hvorledes de militære myndigheder forsøgte at klare problemerne omkring efterretning og sikring under de to slesvigske krige. Afhandlingen giver et indblik i, hvor dårligt forberedt man var i så henseende, og hvor ringe forståelse man tilsyneladende havde for nødvendigheden af allerede i fredstid at etablere en efterretningstjeneste og en sikringsorganisation. Med rette undrer forfatteren sig over, at man i 1864 ikke havde lært af de fejltagelser, der var blevet begået i 1848-50. En af forklaringerne er, at man efter 1836 primært uddannede generalstabsofficerer inden for topografi i stedet for inden for krigskunst og egentlig stabstjeneste. Forfatteren gennemgår tillige de forskellige korps, der eksisterede i de to krige, »med betydning for efterretnings- og sikringstjenesten«. Afhandlingen introducerer de militære problemer omkring efterretning og sikring belyst ud fra forhold og begivenheder i de to slesvigske krige. Hverken med de teoretiske overvejelser eller med begivenhederne som sådan bliver der gået i dybden. Forskningsmæssigt bringer afhandlingen ikke noget nyt, men den er et udmærket eksempel på en løsning af en krigshistorisk opgave.

Hans Chr. Bjerg

Erik Nørr: *Den lærde skoles religionsundervisning*. Forholdet mellem det højere skolevæsen og kirken i sidste halvdel af det 19. århundrede. (Udg. af Institut for Kristendomskundskab ved Århus Universitet. Akademisk forlag, 1979).

Afhandlingen – der både forudsætter og viderefører Vagn Skovgaard-Petersens skolehistoriske arbejder – er på 531 sider, hvoraf teksten udgør 357, noteapparatet 123, litteraturlisten 23 og personregistret 18 sider. Der er 27 tabeller, som registrerer fag- og timefordeling, lærebøger, lærerrekuttering etc. Formelt som sprogligt er afhandlingen forbilledlig.

Hovedformålet er dels at »skildre faget Religions historie gennem et halvt århundrede«, d.v.s. under Madvigs skoleordning (1850) og Halls skolelov (1871) op til skoleloven af 1903, dels at fremlægge en »undersøgelse af forholdet mellem den lærde skole og kirken«. Redegørelsen for anvendt litteratur og kilder konstaterer med rette, at disse temaer er »meget sparsomt behandlet i litteraturen«; forfatteren har måttet foretage omfattende primærundersøgelser i et stort og utrykt materiale: ministerialarkiver, konventsarkiver, stiftsøvrigheds- og bispearkiver, skolearkiver og det københavnske skoledirektionsarkiv. Af trykte kilder har kultusministeriets Meddelelser angående de lærde Skoler været nyttige; det samme gælder de enkelte skolers løbende indbydelsesskrifter til de offentlige afgangs- og årsprøver (skoleprogrammer) og en overordentlig stor pjece-litteratur. Desuden er benyttet trykte udvalgsbetænkninger, den gejstlige reskriptsamling, rigsdagstidende, enkelte skolers jubilæumsskrifter, aviser og tidsskrifter, mange skoleerindringer – og i almindelighed den for perioden relevante historiske og kirkehistoriske